

El nom de la llengua als territoris de parla catalana entre 1854 i 1906

Adrià Martí-Badia¹
Universitat de València

1. Introducció

La Renaixença, que va sorgir a la major part dels territoris de llengua catalana —sobretot a les grans ciutats com Barcelona, València i Palma—, va implicar un desvetllament de la consciència lingüística de molts catalanoparlants, sobretot d'aquells que van formar part dels cercles renaixencistes, bé com a protagonistes, o bé com a espectadors. Aquest augment de la consciència lingüística dels catalanoparlants, també va significar un increment en l'interés per la llengua pròpia i per les qüestions que l'envoltaven, com la seua història (interna i externa) i la creació literària, entre d'altres. Així, es van formar nous erudits, historiadors i filòlegs que es van veure atrets per la lectura i l'estudi dels esdeveniments que configuraven la llengua i sobre la qual hi havien moltes preguntes que encara no havien trobat una resposta científica i contrastada.

Una de les primeres qüestions que van haver de resoldre aquests erudits i escriptors era el nom amb què calia designar la llengua catalana, principalment per la confusió que havia produït l'ús del mot “llemosí” per a referir-se al conjunt de la llengua catalana fins al segle XIX.

Paral·lelament, amb l'inici de la filologia romànica al segle XIX, els romanistes estrangers estudien el català progressivament, cada vegada amb més detall. Entre els objectius d'aquests filòlegs està el nom de la llengua, així com la seua catalogació entre la resta de les llengües romàniques, la identitat i l'origen d'aquesta.² Fruit d'aquest context, nombrosos erudits i escriptors catalanoparlants van poder conèixer els resultats de la romanística internacional, això sí, amb diferents posicionaments.

Tanmateix, al segle XIX, amb els postulats de la incipient romanística internacional referits a la llengua catalana i el triomf de la Renaixença es produeix l'abandonament del nom “llemosí” per a designar el conjunt de la llengua catalana, que primer es produeix a Catalunya i després s'estén a la totalitat de la catalanofonia, a excepció del País Valencià on perdura més temps. Ara bé, cal advertir que aquesta denominació només era usada per uns cercles erudits molt reduïts.

Així les coses, l'objectiu d'aquest treball és analitzar el nom amb què els escriptors i erudits de la catalanofonia es refereixen a la llengua catalana en el període comprès entre 1854 i 1906, que coincideix amb els anys on es produeix la fi del llemosinisme onomàstic. D'una banda, la primera data correspon a la publicació de l'article “La llengua catalana” al *Diario de Barcelona* a càrrec de l'erudit Antoni de Bofarull, on ofereix una panoràmica del desenvolupament històric del català i el diferencia del “llemosí” de les terres occitanes. La segona data correspon a la celebració dels Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana a Barcelona (1906), que va comportar l'assumpció de la unitat de la llengua catalana per representants de tota la catalanofonia i va significar la superació del llemosinisme onomàstic i l'acceptació del nom de llengua catalana entre els cercles il·lustrats de les terres de llengua catalana altres que el Principat.

¹ ORCID 0000-0003-3539-5295

² Vegeu Martí-Badia (2019a), on analitzem els postulats de la filologia romànica internacional sobre l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana entre 1806 i 1906.

2. Catalunya

El primer erudit que desaprova l'ús del terme “llemosí” per a referir-se a la llengua catalana és Antoni de Bofarull i ho fa l'any 1854. Tanmateix, abans de 1854, Bofarull emprava els termes “llemosí” —i els seus derivats— i “català” per a referir-se a la llengua catalana, en consonància amb els escriptors i erudits coetanis de la catalanofonia. Un dels exemples anteriors a 1854 és el de la *Crònica* de Jaume I,³ que tradueix al castellà i publica el 1848, en la introducció de la qual explica la posició respecte al nom de la llengua que tenia aleshores:

Tales cálculos nos dan lugar á creer, no solo que la lengua llamada lemosina (cuyo nombre tomara del territorio así llamado) fué de gran importancia, si que además puesta en mayor grado de pulidez y riqueza á medida que se generalizó y adoptó por lengua de corte en Aragon. Por esto, tal vez, D. Jaime, llevado de la idea de darle un carácter mas nacional, al paso de ponerla entre las llamadas *latinas*, le dió siempre el nombre de catalana, lo que hicieron asimismo todos los demás escritores desde su tiempo acá; y por esto tambien, desde el siglo del mismo rey, vense con mayor profusion obras de todas las clases catalanas y lemosinas, al paso que va decayendo en adelante y luego desapareciendo la llamada lengua provenzal. Hay que notar además sobre esto, que Raynouard no usa nunca de tales nombres para designar las dos lenguas neolatinas que citamos, pues á la lemosina la llama catalana, y a la provenzal, lengua de trovadores.

Pero, sea como fuere, el uso ha introducido que se llamara comunmente lengua lemosina á la que se habló por tantos siglos en los dominios de Aragon y se admiró en tan diferentes paises, hasta que por la union de las dos coronas se le dió el primer golpe de muerte por la preponderancia castellana, golpe que repitió mas fuerte el rey Felipe V, al quitar los privilegios y antiguos usos de las provincias de Aragon, en virtud de los cuales se habia conservado algun tanto hasta principios del siglo pasado, el cultivo de la lengua lemosina (1848, 10).

En canvi, el primer d'agost de 1854 fa aparéixer al *Diario de Barcelona* l'esmentat article “La lengua catalana,” on primer exposa una visió del desenvolupament històric del català i el diferencia del “llemosí” de les terres occitanes. Bofarull ho aclareix des de l'inici quan afirma que

Asi como bajo el nombre de provenzal hubieron de entenderse, en algun tiempo, todos los dialectos neolatinos que se hablan en el mediodia de la Francia, bajo el de catalan entendióse esclusivamente la lengua que usaban los estados de la Corona de Aragon, de la que era centro y corte la capital de Cataluña (1854, 5506).

Tot seguit reconeix que el català es va confondre amb el provençal perquè, entre altres raons, alguns escriptors del passat i del present han emprat el nom “llemosí” per a referir-se al català:

cierto es que el catalan se confundió con el provenzal por ser lenguas parecidas, por haber dominado en Provenza los señores de Cataluña, y por ser ambos paises donde se cultivaron á la vez las letras académicamente; y cierto también que ya en remotos siglos se dió por algunos escritores el nombre de lemosin á

³ Ginebra (147-149) transcriu aquest i altres textos semblants anteriors a l'article de 1854.

nuestro idioma, con el cual se ha seguido bautizándole, sobre todo en nuestros días, creyéndose revestirle quizá con exterior mas literario (1854, 5506).

Bofarull explica que el nom “llemosí” referit a la llengua catalana es devia al fet que a França hi ha un territori “llamado El Lemosin, cuya lengua era la que mas se apartaba de los demás dialectos vecinos, y quizá la que mas se asemejaba á la catalana” i, per tant, considera que

el nombre de lemosin es respectivo para explicar la diferencia antes citada, si se atiende á que los primeros que han hecho estudios sobre tales lenguas [*lemosina y catalana*] eran mas franceses que españoles (1854, 5506).

És més, Bofarull argumenta que

aunque lo ha empleado uno de nuestros mas antiguos y conocidos cronistas, debe entenderse que no seria su intencion significar con esto que nuestra lengua era procedente de la otra parecida, y sí, á lo mas, que era igual á la que en su pais la llamaban lemosina. Esto favorece no poco la uniformidad que indicamos, primero, porque ni los mismos observadores estrangeros dilatan el dominio de esta lengua, que era una de las de su patria, hácia nuestro pais, y luego, porque comparando la estension del territorio lemosin con el catalan, aun antes de adquirirse Valencia y Mallorca, se ve claramente, que nunca el pais menor podia dar nombre al de mayores límites, y que una lengua independiente como la catalana, solo podia mudar su adjetivo indígeno por otro, á menos de pasar por un período de olvido, y ser víctima de una opinion equivocada, pero fuerte, por el número de sectarios que la adoptaron (1854, 5506-5507).

Un altre dels arguments que dona Bofarull és que l'erudit occità François Raynouard també anomena “català” a la llengua en què estan escrites les obres catalanes medievals i, a més, aprofita per a mostrar la seua disconformitat pel que fa al nom “llengua dels trobadors” emprat per Raynouard:

La division que el respetable Raynouard hace de estas lenguas creemos que es una prueba de gran significado en apoyo de lo que acabamos de decir, pues llama catalan al idioma en que están escritas las composiciones donde resalta el nuestro, y al que se emplea para todas las demás tan solo le da el nombre de lengua de trovadores, sin embargo de que esta última denominacion nos parezca un poco injusta, segun como se interpreta (1854, 5507).

I, finalment, Bofarull (1854, 5507-5508) realitza un breu recorregut per la història de la llengua catalana, des dels inicis fins al seu temps. La superació del llemosinisme onomàstic que realitza Bofarull en aquest text de 1854 és difícil d'explicar perquè no cita cap autoritat en aquesta la qüestió, excepte l'esmentada referència a Raynouard i una de genèrica als “observadors estrangers” que han estudiat el català.⁴ Amb tot, el que és evident és que a partir de la publicació d'aquest article, Bofarull abandona totalment el terme “llemosí” —i derivats— per a referir-se a la llengua catalana i, a més, impugna el seu ús en diversos treballs posteriors. Un exemple és el discurs que realitza el 8 de novembre de 1857 a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona amb el títol *La lengua catalana considerada históricamente* (1858). En aquest discurs sobre la història del català, Bofarull esmenta els diferents noms que han donat a la llengua catalana:

⁴ La incipient romanística internacional havia estat unànime pel que fa al nom de la llengua parlada entre Salses, Guardamar del Segura, el Carxe i l'Alguer —als extrems nord, sud, est i oest, respectivament—, a la qual es referien amb el nom “català.” Vegeu Martí-Badia (2019a, 75-76).

la lengua romana vulgar radicada en los territorios meridionales de Francia y en Cataluña, diéronle los escritores que se ocuparon de su estudio diversas denominaciones, procedentes del punto de vista bajo el cual la han mirado. Unos dieron á todo este lenguaje en común el nombre de provenzal; otros el de catalano-provenzal; otros el de romano provenzal; otros el de lengua de *hoc*, esto es, los países de esta parte del Loire, que, en contraposición á los de la otra, usaban el *hoc* latino en vez del sí, mientras que aquellos solian decir *oil* (1858, 14).

Però, per fi, l'anomenen “català:”

y hasta, por fin, se le ha considerado también, en general, como catalán, según se desprende de la copla de Alberto de Sisteron, que llama catalanes á todos los de *enver de sai*, esto es, de la parte de acá, al parangonarlos con los franceses, que eran los de la otra (1858, 14).

Unes denominacions que s'expliquen, segons Bofarull, pel prestigi literari medieval que gaudien trobadors occitans en la literatura catalana de l'època:

El motivo que ha dado lugar á todas estas denominaciones, por las cuales se pretende dar á entender ó la preponderancia de una lengua sobre otra, ó el dominio de dos á la vez, ó su enlace, queda patente, al recordarse un hecho histórico, origen de una época literaria, y que es otro de los títulos que contribuyen á la importancia de la lengua catalana (1858, 14).

Unes pàgines més endavant, reprén la qüestió del nom de la llengua catalana,

con que hablamos á Dios y á nuestros hijos; de esa lengua que [Jaume I] el Conquistador bautiza con el nombre de nuestro latin, *lo nostre latí*, y que nuestros pasados, en sus venerandas cortes, apellidaron siempre *idiomas seu lingua propria, nostra, materna catalanica* (1858, 25).

Tot seguit, assegura que els nostres antics erudits no l'han confós amb cap altra — en clara referència a l'occità—, que els filòlegs moderns l'han reconegut amb el nom de “català,” però que els cataloguistes espanyols la van anomenar “llemosina,” un fet que ha perjudicat l'interés dels territoris catalanoparlants:

que no confundieron con ninguna otra nuestros antiguos sabios; que han reconocido y ensalzado, bajo su verdadero nombre, los filólogos modernos; y que dieron en llamar lemosina los cataloguistas españoles, sentando un mal ejemplo que es perjudicial á la historia y al interés de todas las provincias aragonesas que lo hablan todavía (1858, 25).⁵

Al capdavant, les raons d'aquesta incorrecta denominació són ben clares per a Bofarull:

no puede ser lemosin el catalán, cuando aquel es mas bien uno de los dialectos hablados del provenzal escrito; cuando de todas las comarcas de la lengua de *hoc*, es la del Limousin la mas apartada de Cataluña; cuando vemos que las

⁵ Com explica Ginebra (152), “l'acusació que fa Bofarull als ‘cataloguistes espanyols’ d'anomenar llemosí el català apareix diverses vegades més en escrits seus. No hem pogut indagar a qui es refereix. No sembla pas que sigui a Hervàs”, en referència a Lorenzo Hervás y Panduro, el qual no anomena llemosí al català en el seu *Catalogo delle lingue conosciute* (1784); “però hi devia haver una forta tradició en aquest sentit.”

emigraciones de los catalanes, en tiempo de su restauración, son tan cortas, que no pueden influir en el cambio de su lengua; cuando no se encuentra la denominación de lemosina hasta después del siglo XV, esto es, cuando empieza el predominio castellano; y cuando de la adopción del nombre lemosin con preferencia al catalán, resulta que no han de hallar literatura ninguna los que pretendan estudiarla, y que Mallorca y Valencia han de renunciar á sus antiguas glorias, pues ambas provincias van siempre comprendidas bajo el nombre común de catalanes. En buen hora los franceses hablen de lemosin, al hacer la comparación respectiva de las lenguas, dialectos ó *patois* que se hablan en Francia; pero, en España, aun cuando nuestra lengua fuese la misma del Limousin, es tan ridículo valerse de este nombre, como si llamásemos lengua gibraltarina al castellano, porque los ingleses hubiesen bautizado así el español de la ciudad que poseen en la Península (1858, 25).

Finalment, cita alguns erudits estrangers que —segons ell— han estudiat la llengua catalana i l’han anomenat correctament:

A todos somos deudores, lo mismo á los Barths, Schlegel, Mahn, Diez, Lanz, el traductor del Muntaner en alemán, y Ticknor, que á los Raynouard, Fauriel, Rochegude, Mandet, Bouchon, Camboliou y Puig-gari, porque todos han dado á la lengua catalana lugar honroso y hasta, á veces, preferente entre las neolatinas, y unos y otros se han lamentado de su desgracia, á par que, como nosotros, han acreditado su importancia, y la han nombrado por su verdadero nombre (1858, 26).

Un llistat d’erudits estrangers entre els quals identifiquem, seguint l’ordre de Bofarull, a August Wilhelm von Schlegel, Karl A. F. Mahn, Friedrich C. Diez, Karl F. W. Lanz, George Ticknor, François Raynouard, Claude Fauriel, Henri Pascal de Rochegude, Francisque Mandet, Jean-Alexandre C. Bouchon, Francesc Cambouliu i Pere Puiggarí.⁶ Cal destacar, la preeminència dels francesos i occitans, així com la inclusió dels nordcatalans Cambouliu i Puiggarí entre els estrangers. Així, la frontera administrativa que separava els estats espanyol i francès, servia a Bofarull per a excloure de la catalanitat a Cambouliu i Puiggarí, amb els quals compartia llengua, cultura i història.

D’altra banda, també van ser molt importants els treballs de filòlegs com Manuel Milà i Fontanals, que és un cas semblant al de Bofarull, com veurem tot seguit. Abans de 1857, Milà i Fontanals va emprar indistintament els noms “catalán,” “habla lemosina,” “provençal,” “lengua de oc” o “lengua de los trovadores” per a referir-se a la llengua catalana, ja que la considerava una variant de l’occità. Un exemple de l’ús que Milà i Fontanals fa dels noms de la llengua catalana —que, recordem, aleshores encara incloïa dins de l’occità— és la sèrie de dos articles publicada l’any 1853 al diari *Gaceta de Barcelona* intitulada “Estudios sobre los orígenes y formación de las lenguas romances y especialmente de la provençal.” A l’inici del segon text, Milà i Fontanals afirma que:

a últimos del mismo siglo XIII, los nacionales comenzaron á llamar á la *lengua de oc* ya *provençalés*, ya *lemosí*, y con el último nombre se la designó en los tratados gramaticales y poéticos del siglo siguiente (1894, 111).⁷

⁶ No hem sabut identificar el primer erudit, al qual Bofarull es refereix amb el nom “Barths.”

⁷ Citem del tom 4 de les seues *Obras Completas* (1894).

En segon lloc, amb la lectura de l'*Essai* de Cambouliu (1857), Milà i Fontanals bandeja l'ús del nom "llemosí" —i els seus derivats— per a referir-se a la llengua catalana; a partir d'ara al·ludeix a aquesta exclusivament amb els noms "català" i "llengua catalana" i, a més, critica els que encara es situen en el llemosinisme onomàstic.

Així, el 1858 reeixí a desmuntar el llemosinisme onomàstic, en denunciar la impropietat d'aquesta denominació per a referir-se a la llengua catalana (Ferrando, 213), gràcies a la lectura de l'obra del nord-català Francesc Cambouliu (Bernat i Baltrons 2010 i 2017). Concretament, el 13 de gener de 1858 publica l'escrit "Documentos literarios en antigua lengua catalana" al *Diario de Barcelona*,⁸ a l'inici del qual es refereix a la llengua catalana amb aquestes paraules: "un idioma que empieza ya á recobrar su verdadero nombre, el cual es verdad no sonará tan bien á todos los oídos como el intruso del lemosino" (1858, 348).

Un altre exemple és el debat sobre "cuáles son los orígenes de la lengua catalana" que es proposa el 12 de febrer de 1858 al si de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que es discuteix els dies 9 d'abril i 7 de maig i en el qual Milà i Fontanals hi participa junt amb altres erudits catalans com Bofarull (Jorba, 209). Fruit d'aquest col·loqui, el 21 de gener de 1859 Milà i Fontanals llegeix a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona la *Memoria acerca de los dialectos de la lengua de Oc, es decir, del galo meridional y del catalán* en la qual, segons Miret, "acaba protestando de la denominación de lemosín dado al catalán" (320). L'evolució de la posició de Milà i Fontanals sobre el nom de la llengua es consolida l'any 1861 amb la publicació de *De los trovadores en España*, en la qual afirma:

pero el trovador gramático Ramón Vidal [de Besalú] le dio el nombre de lengua lemosina, sin duda por respeto á los dos principales trovadores B. [= Bertran] de Born y G. de Borneil [= Guerau de Bornell], sin que pretendiese que solo en el Lemosin se hablaba: nombre que por la autoridad gramatical de que este trovador disfrutó en los tiempos posteriores, ha prevalecido en España y ha sido indebidamente aplicado (1861, 14).

És a dir, ara Milà i Fontanals (1861) reconeix que l'ús del nom "llemosí" ha predominat a l'Estat espanyol, que aquest ús és incorrecte, i cita l'escriptor català Ramon Vidal de Besalú com a *auctoritas* per haver emprat aquest nom fent referència a la llengua dels trobadors. Un argument que, com veurem més endavant, Francesc Cambouliu havia emprat l'any 1857 a l'*Essai sur l'histoire de la littérature catalane*;⁹ en efecte, Milà i Fontanals coneix aquesta referència gràcies a la lectura de l'*Essai*, però no el cita.

D'altra banda, Milà i Fontanals deixa clar que el nom "català" és l'adequat per a esmentar el conjunt de la llengua catalana:

el catalan [*fue*] comunicado desde nuestra provincia á otros puntos de dentro y fuera de España¹⁰, y que en medio de sus modificaciones de tiempo y de lugar conserva una fisonomía asaz constante (1861, 51-52).

Milà i Fontanals insisteix sobre l'origen de la confusió onomàstica, que situa al segle XIII amb Ramon Vidal de Besalú:

⁸ L'article és una ressenya al llibre homònim de Bofarull (1857).

⁹ Vegeu § 5. Catalunya del Nord, la Franja i l'Alguer.

¹⁰ Nota de Milà i Fontanals: "(2) Islas Baleares, Valencia, algún pueblo de las islas de Cerdeña [...]."

Entonces se empleó con predilección el nombre de lemosin dado por R. Vidal á la lengua clásica que se procuraba imitar ó mas bien recordar (nombre que luego pasó indebidamente á designar toda nuestra literatura) (1861, 481-482).

Finalment, l'evolució onomàstica de Milà i Fontanals es consolida en els treballs publicats després de *De los trovadores en España* (1861). En aquesta, Milà intenta “conciliar les reticències localistes a l'extensió del terme “català” com a designador unitari de la llengua fora del Principat” (Bernat i Baltrons 2006, 10). Un exemple és l'article “Límites de las lenguas románicas” que publica en juliol de 1877 a la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, en el qual emprà els noms “valenciano” i “lengua valenciana” per a referir-se al català del País Valencià. En primer lloc, aclareix que quan es refereix a la llengua catalana inclou la que es parla al País Valencià: “creemos que un estudio de los límites de la lengua castellana y castellano-aragonesa y de la catalana (en que comprendemos la de Valencia), daría resultados más claros” (1877, 199a). I al llarg del text observem els usos dels noms privatius valencians per a referir-se a la llengua catalana del País Valencià, com en aquests casos:

En esta provincia [Alacant], que confina con Murcia y la Mancha, se observan, según todos los datos que hemos recogido, transiciones repentinas entre las dos lenguas. La valenciana persiste con caracteres muy determinados [...] (1877, 199b);

“En general, el pueblo habla el valenciano” (1877, 199b-200a); “Señálase un hecho en gran manera notable, cual es el de algunas poblaciones castellanas, como Aspe y Monforte, rodeadas de otras de lengua valenciana” (1877, 200a); “De lo dicho resulta que si hay un valenciano más ó menos castellanizado, no existe en realidad un castellano valencianizado” (1877, 200b). En definitiva, “Milà anatemitzarà el nom de “llemosí” al qual molts estaven encara aferrats fins i tot de manera intransigent” (Solà, 137).

El tercer i últim erudit català és Magí Pers i Ramona, que l'any 1857 publica *Historia de la lengua y literatura catalana*, en la qual deixa clar el nom de la llengua en el títol, però també al llarg de l'obra, especialment en la primera part —de les quatre que té l'obra.

Al capdavant, amb la restauració dels Jocs Florals de Barcelona el 1859, els catalans erigien una plataforma que els permetia prescindir del tradicional llemosinisme onomàstic pel fet que ja disposaven d'uns referents propis, nacionals i nacionalitzadors (Rafanell 1991b, 35-36). Així, amb l'acceptació dels postulats de la filologia romànica, els catalans deixen d'emprar la denominació “llemosí” perquè les seues aspiracions identitàries convergeixen amb el nom del territori (Catalunya), el gentilici (catalans) i el nom de la llengua (català).

3. País Valencià

Tanmateix, aquests postulats filològics van xocar amb els sentiments identitaris de la majoria d'escriptors i erudits valencians, entre els quals “no hi hagué cap plantejament de la identitat valenciana que no fos ahora espanyol” (Archilés, 510). La identitat regional valenciana, doncs, s'hi identificava de ple amb la identitat nacional espanyola, “fins al punt que podem afirmar que els valencians (d'altra banda com la resta de regions espanyoles) eren tant més espanyols com més valencians” (Archilés, 517).

Així, “quan els intel·lectuals del Principat començaren a impugnar l'abstrusa teoria llemosinista, els felibres valencians adoptaren sobtadament una actitud recelosa i defensiva” (Cucó, 46), i el llemosinisme onomàstic pervisqué més temps que a la resta

de territoris de llengua catalana. En aquest període temporal podem agrupar les manifestacions onomàstiques dels escriptors i erudits valencians en les tres següents: 1) els que empen “llemosí” com a denominació implícita de la unitat de la llengua catalana, 2) els que empen el nom “català” com a denominació explícita de la unitat de la llengua, 3) els que empen “la nostra llengua” i altres circumloquis com a recurs per a evitar el nom de la llengua.

La primera és la posició majoritària i s’inscriu dins dels paràmetres de l’anomenat llemosinisme. Com indica Rafanell (1991a, 10), aquesta “via valenciana” del llemosinisme és una tendència eminentment defensiva davant la consolidació de “català” com a designador unitari de la llengua perquè esdevenia útil en la mesura que desplaçava el centre fora de l’àmbit dels litigis interregionals. El motiu és, com hem avançat adés, que els postulats de la filologia romànica no satisfan les seues aspiracions identitàries.

Ara bé, la major part dels escriptors i erudits valencians d’aquest període, tant els que continuen emprant el nom “llemosí” com els que utilitzen altres mots i fórmules, tenen en comú admetre la unitat de la llengua catalana, bé explícitament, o bé implícitament. Al capdavant, malgrat les reticències onomàstiques dels anomenats “llemosinistes,” el seu ús desvetlla que es tracta d’una denominació implícita de la unitat de la llengua. Aquesta posició, doncs, va fer perviure el llemosinisme més temps al País Valencià que no a la resta de territoris de llengua catalana.

Dins aquest grup, d’una banda, hi ha els qui reconeixen la impropietat filològica del nom “llemosí,” però continuen emprant-lo perquè consideren que el nom “català” no satisfà els seus sentiments identitaris. És el cas de l’impressor liberal Josep d’Orga i Pinyana, que sempre utilitza aquest mot per a designar el conjunt de la llengua catalana literària, fet que mostra el seu convenciment que aquest havia de ser el seu nom. També és la situació de l’historiador i escriptor liberal Vicent Boix i Ricarte, que no opina sobre el nom de la llengua i sempre fa servir “llemosí” per a referir-se al conjunt de la llengua literària, excepte en el text de censura que escriu a l’inici del *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig (1851) —on empra “lengua catalana” en una ocasió— i al “Discurs de gràcies” pronunciat als Jocs Florals de Barcelona de 1877 —on ho substitueix per l’ús de circumloquis.

En el cas del poeta i escriptor Jacint Labaila i González, usa majoritàriament el mot “llemosí,” junt amb circumloquis com “nostra literatura” i “la llengua de los avis” i, almenys en una ocasió utilitza circumstancialment el sintagma “llengua catalana” —concretament al discurs dels Jocs Florals de Barcelona de 1868. Un altre exemple és el del pintor i escriptor Josep Bodria i Roig, que es limita a fer ús del mot “llemosí” sense tractar de justificar-ho i abandonant progressivament amb el pas dels anys l’ús d’aquest mot en favor de circumloquis com “nostra parla,” “nostra llengua” i “la llengua del país” —entre d’altres— i de la designació privativa “valencià.” També és la circumstància del lletraferit en castellà Francesc Vilanova i Pizcueta, que sempre empra el mot “llemosín” per a designar el conjunt de la llengua catalana i majoritàriament “valenciano” per a la llengua catalana del País Valencià.

Tanmateix, el poeta, periodista i polític conservador Teodor Llorente i Olivares, admet la impropietat terminològica del mot “llemosí” per a designar el conjunt de la llengua catalana. Ara bé, considera que als mallorquins i als valencians els “repugna” (2b) el sintagma “lengua catalana” per a designar-la i, per aquest motiu, advoca per continuar utilitzant el mot “llemosí,” que —al seu parer— està sancionat per l’ús dels escriptors i del poble. Tanmateix, en més d’una ocasió fa servir els noms “català” i “llengua catalana,” sobretot als últims anys de la seua vida.

Un altre cas és el del baró d'Alcalalí Josep Ruiz de Lihory, que reconeix la impropietat d'anomenar "lemosina" a la llengua catalana, encara que ell ho fa "porque el uso lo ha sancionado en la región valenciana" (93). També cal tindre en compte l'historiador i polític Josep Martínez Aloy, que tot i ésser coneixedor de la tesi defensada per la filologia romànica, continua usant el mot "lemosín," amb els arguments següents:

Yo no sé qué nombre tenga esa lengua, pareciórame arrogancia llamarla valenciana ó catalana; modestia, decirla provenzal. Con frecuencia se la llama lemosina, y yo así la nombro, siquiera sea porque todos me entienden. La denominacion podrá ser defectuosa, pero está admitida, y la filología enseña á respetar los vocablos admitidos, aun cuando tengan en su acepción una etimología equivocada. Mientras la lengua española se llame castellana, porque se habló en Castilla, mientras la romana se llame latina porque se habló en el Lacio, podrá llamarse lemosina la lengua que se hablara en el Limosin (158).

Un altre dels erudits que justifiquen el llemosinisme onomàstic és el canonge arxiver de la seu de València Roc Chabàs i Llorens, que considera adequat el mot "lemosin" perquè "el decir catalan al valenciano sería confundido con el actual catalán y el mallorquín" i per a "distinguir el catalán, valenciano y mallorquin de estos últimos tiempos del primitivo,"¹¹ i les seues referències són molt majoritàriament privatives amb el mot "valenciano" per a la llengua catalana parlada al País Valencià.

També és el cas de l'arxiver, bibliotecari i paragramàtic Josep Nebot i Pérez, que molt majoritàriament es refereix privativament al "valenciano" i la "lengua valenciana," però que quan al·ludeix al conjunt de la llengua catalana ho fa amb el mot "lemosín," malgrat que alhora cita i recolza la tesi de Milà i Fontanals en què "si no's vol dir catalana, no's diga de cap manera llemosina, sino catalano-valentino-baleárica" (166). Finalment, s'hi observa l'exemple de l'escriptor Josep Maria Puig i Torralva, que passa d'anomenar "catalana" a la llengua a desdir-se'n i anomenar-la "llemosina," sense justificar-ho filològicament.

D'altra banda, dins d'aquest grup també hi ha uns pocs erudits i escriptors que tracten de justificar l'ús de "llemosí" per a designar el conjunt de la llengua catalana. És el cas de l'erudit Vicent Vignau i Ballester, que el 1865 publica a Madrid *La lengua de los trovadores*, en el pròleg de la qual afirma respecte al nom de la llengua dels trobadors que "el nombre de Lengua de Oc seria sin duda el más propio si no tuviera [...] el defecto de ser demasiado extenso, pues comprende todos los dialectos de este idioma" (XIV-XV). I, més endavant, afegeix:

hemos aceptado tambien el de lemosin-provenzal, porque conduce á nuestro propósito, que es abarcar á grandes rasgos las dos escuelas ó las dos variedades culminantes de este idioma: la que el señor Milá designa con el nombre de galomerdional, por otro nombre provenzal, y la catalana, que creemos se expresa mejor con la palabra, lemosina, despues que el catalan ha pasado á ser uno de los muchos dialectos en que se subdividió aquel idioma (XV).

És a dir, considera "llemosí" el nom que millor designa la llengua catalana literària, mentre que creu més adequat "lengua de oc" per al sistema lingüístic que ell pensa que forma la llengua catalana junt amb l'occitana. També és la circumstància del poeta culte i periodista Rafael Ferrer i Bigné, que el 1873 publica a València l'assaig *Estudio*

¹¹ Ho escríu en una carta a Pasqual Boronat i Barrachina datada l'1 d'abril de 1894, que transcriu Chiner (191-192).

histórico-crítico sobre los poetas valencianos de los siglos XIII, XIV y XV, on també tracta de justificar l'ús del mot “llemosí” argumentant que

nacia la *lengua* llamada *de Oc* (por ser *hoc*, como partícula afirmativa, una de sus mas usadas voces), localizada primeramente en la region del Mediodía de Francia, que del nombre de la lengua se denominó *Langüedoc*, una de cuyas ramas, por el contrario; no dando el nombre, sino tomándolo de la localidad donde mas correctamente se hablaba (Limoges), se llamó lemosina, cuyo género de lenguaje al estenderse á los pueblos catalanes se apellidó catalan, como se llamó despues valenciano, en el reino de Valencia, y mallorquin en el de Mallorca.

Comprendemos, pues, por poetas valencianos, para nuestro objeto, los que en Valencia introdujeron y cultivaron la lengua genéricamente llamada lemosina, la cual han designado especialmente con el nombre de valenciana los escritores del siglo de oro de nuestra literatura patria (4-5).

L'escriptor Constantí Llombart —màxim exponent del llemosinisme al País Valencià— no només va tractar de justificar filològicament l'ús d'aquest nom, sinó que es va mantindre inflexible en els seus escrits i va arribar a l'enfrontament dialèctic amb el valencià Vicent V. Querol i el català Antoni Careta i Vidal.¹²

Llombart persisteix en la seua idea de “normalitzar” el nom “llemosí” per a designar el conjunt de la llengua catalana, l'agost de 1881 intenta —sense èxit— que l'entitat Lo Rat Penat adopte els seus postulats en el debat d'aprovació dels seus primers estatuts i, junt amb Josep Maria Puig i Torralva, es queda sol en la defensa de “llemosí” i “llemosí-català” respectivament i finalment s'aprova “valencià” (Ferrando, 214). També cal tindre en compte aquesta perseverança a l'hora d'emprendre iniciatives com la revista *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí* (1874-1883) i els intents de creació de les institucions normatives “Los fills de la mórta viva” —Acadèmia de les Lletres Llemosines— (1875) i l'“Academia Ausias-marchina” (1885).

D'altra banda, en aquest context s'explica que fora minoritari el grup dels que anomenen explícitament catalana el conjunt de la llengua, en consonància amb els postulats de la incipient filologia romànica. Aquesta posició fou compartida —almenys— per sis literats i erudits valencians. Són l'erudit Benvingut Oliver i Estellés, el poeta Vicent V. Querol, l'escriptor en castellà Joan Baptista Perales, el professor de llengua i literatura Salvador Guinot, l'eclesiàstic Joaquim Garcia Girona i l'escriptor Josep Maria Puig i Torralva, aquest darrer només en la seua joventut.

L'erudit Oliver i Estellés és el primer valencià del segle XIX a emprar el nom “català” per a esmentar el conjunt de la llengua catalana. Ho fa el 1876 amb la publicació del primer volum de l'obra *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, en la qual realitza alguns comentaris sobre la llengua. A la introducció d'aquest primer volum afirma que

entre los habitantes de los territorios conocidos con los antiguos nombres de Principado de Cataluña y Reinos de Mallorca y de Valencia [...] todavía mantienen como vínculo de union la misma lengua de origen ó de nacimiento, á la cual designaremos con el nombre común y mas propio de *lengua catalana*.

Este hecho que, si no somos los primeros en descubrir, nadie hasta ahora lo ha proclamado, arroja inesperada luz sobre toda nuestra historia y sobre el verdadero carácter de los pueblos que podemos llamar de lengua catalana, los

¹² Vegeu Martí-Badia (2019b), on analitzem aquesta i altres discussions entre escriptors i erudits valencians i catalans sobre el nom de la llengua.

cuales aparecen á nuestros ojos partes de un todo, como miembros de una nacionalidad, no sólo dentro de la gran familia española sino dentro de aquel poderoso Estado político, conocido durante la Edad Media, y hasta el siglo pasado, con el nombre de Corona de Aragon (V-VI).

Pel que fa a Querol, l'any 1877 edita a València *Rimas*, llibre que conté poesies “castellanas” (1877, 23-302) i tres “catalanas” (1877, 304-325). És cert que “caldria tenir en compte si l'atreuiment singular de Querol no es veuria facilitat per la llunyania física de València i de les seues pressions” (Simbor, 37), encara que la seua relació amb València és constant i perllongada en el temps. Querol no només “titulà *Rimes catalanes* el recull de poemes renaixencistes que publicà al costat dels poemes en castellà al llibre *Rimas*, de 1877” (Simbor, 37), sinó que també ho feu a la segona edició d'aquestes (1891) prologada per Llorente, així com en la conferència titulada “Breves consideraciones acerca del renacimiento catalán,” realitzada a l'Ateneu de València, en la qual només utilitza “català” per a referir-se al conjunt de la llengua catalana davant d'un públic exclusivament valencià. Endemés, Ferrando & Nicolás (336) sostenen que la posició onomàstica de Querol es deu a la influència del mallorquí Marià Aguiló, però cal relativitzar l'ascendència de l'escriptor mallorquí sobre Querol en aquesta qüestió, sobretot si tenim en compte que Llorente va tindre una major relació amb Aguiló i es va mantindre en la posició llemosinista.¹³

Quant a l'escriptor Joan Baptista Perales publicà, anotà i continuà les *Décadas* (1610-1611) de Gaspar Escolano en tres volums, apareguts el 1878, 1879 i 1880 respectivament. El tercer volum conté un apartat titulat “Formación de la lengua valenciana” en què Perales es centra en l'origen occità de l'idioma implantat per Jaume I a l'antic regne de València. Ara bé, Perales matisa que la llengua de la repoblació “ya no puede llamarse sino catalana” perquè “los catalanes la crearon” (53). I més endavant torna sobre la qüestió quan assegura que

Consta [...], bajo la fé de los autores que en la materia nos han precedido, que los Fueros de Valencia fueron redactados en latin y traducidos despues á la lengua usual catalana que era la que se hablaba en Valencia (54a).

També és el cas de l'escriptor Josep Maria Puig i Torralva, que l'any 1881 publica un article sobre el seu mestre Constantí Llombart a la revista *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí*, que dirigia en aquell moment. En aquest escrit afirma que Llombart,

com tots los poetas valencians, apellida *llemosina* á sa llengua nativa. Nosaltres, sobre este punt, som de molt distinta opinió; puix creem firmement, y d'aixó nos ocuparem ab lo degut deteniment en altra part, que la llengua del Turia, com la del Llobregat, es catalana (1881, 145).

Tanmateix, no arribà a ocupar-se d'aquesta qüestió i, a més, evolucionà cap a les posicions “llemosinistes,” probablement per la seua progressiva proximitat a Llombart i a la contundència amb què aquest darrer va defensar la seua posició.

Un altre exemple és el del professor de llengua i literatura Salvador Guinot, que en la revista castellonenca *Ayer y Hoy* insisteix sobre la impropietat del terme “llemosí” per a esmentar la llengua catalana, “El castellano [...] no tiene la concisión, la energía y el vigor en tan alto grado como el catalán, que muchos impropriadamente llaman lemosín” (XIX). O l'eclesiàstic Joaquim Garcia Girona en les cartes que envia a Mossén Alcover a principis del nou-cents, com aquest exemple:

¹³ Vegeu Roca (27-63) per al mestratge d'Aguiló a Llorente.

M'hai fet carrech de les rahóns que vosté tan elocuenmén desarrolla en l'últim Bolleti, en favor de que's respèten totes les variáns de la nostra llengua sense sacrificarne ninguna. Jo pensava lo contrari, posán l'ideal, la suma perfecció de la mateixa en la unitat, com el francés o el castellá academichs, trián per selecció les paraules més propies y clasiques, y retocán totes les adulterades pel poble, per més que esta adulteració, ó més ben dit, alteració ó corrupció, estigue subjecta á rigoroses lleys filològiques; y fen una llengua única, el catalá, si aixina podem di, *oficial*.

Les seues rahóns m'han fet vore que una tal llengua estarie divorciada del poble, que no la entendrie; mes, en cambi <penso jo> serie la llengua literaria qu'entendrien tots los conreadors des d'Alacán a Perpigná.¹⁴

Finalment, hi ha el grup dels que fan servir “la nostra llengua” i altres circumloquis com a recurs per a evitar el nom de la llengua. Aquests lletraferits i erudits coneixen els postulats de la filologia romànica sobre el català, però eviten pronunciar-se sobre les opcions onomàstiques en pugna i recorren a circumloquis com “la nostra llengua” i altres de semblants, que deixaven clara la referència al conjunt de la llengua catalana. Es tracta d'una posició compartida per lletraferits com el tipògraf i escriptor satíric Blai Bellver i Tomàs, que utilitza circumloquis com “la nostra llengua ó dialecte,” “la nostra mare llengua,” “la nostra llengua materna” i “llengua ó dialecte.” També és la circumstància del periodista i polític Fèlix Pizcueta Gallel que s'hi refereix amb expressions com “la meua llengua” i “la llengua patria.” I el doctor Faustí Barberà i Martí, que usa els circumloquis “nòstra volguda llengua,” “llengua matèrna,” “nòstre parlar,” “nòstra llengua,” “idioma del país” i “nostra volguda parla,” entre d'altres.

A més, aquesta és una postura on participen altres erudits i escriptors valencians situats en el llemosinisme onomàstic, però que —en moments puntuals— van emprar circumloquis per a referir-se al conjunt de la llengua catalana amb l'objectiu de no contradir els postulats de la incipient filologia romànica —amb el mot “llemosí”— i alhora no vulnerar els seus sentiments identitaris —amb el mot “català.”

En conjunt, el llemosinisme fou majoritari entre els erudits i lletraferits valencians d'aquest període, a diferència del que va passar en eixa època a la resta de territoris de parla catalana. Una posició que fou majoritàriament compartida pels valencians agrupats a l'entorn de l'entitat Lo Rat Penat i residents a la ciutat de València. És a dir, pel nucli alhora considerat sempre com a epicentre de la Renaixença valenciana.

En aquesta postura, doncs, hi coincideixen tant ratpenatistes d'origen burgès de l'entorn de Teodor Llorente, com ratpenatistes menestrals i d'origen més humil de l'entorn de Constantí Llombart. En aquest sentit, hem pogut comprovar que el llemosinisme onomàstic no té res a veure amb el conservadorisme ideològic. De fet, és més “llemosinista” el republicà progressista Llombart que els conservadors Llorente i Querol.

Així, no és certa la següent afirmació de Montoya: “tots els escriptors de la Renaixença [valenciana] (Constantí Llombart, Teodor Llorente, etc.) continuen, després de mitjan segle XIX, emprant el nom de llemosí” (112). Una asseveració que expressa una creença encara estesa a hores d'ara.

En definitiva, la posició del conjunt dels renaixencistes valencians respecte al nom, d'una banda, va enfortir els llaços d'unió lingüística i cultural amb la resta de territoris de parla catalana, així com la consciència de comunitat lingüística compartida amb catalans, balears i nord-catalans. Encara que no fou possible la recuperació d'un nom

¹⁴ Citem de Gimeno Betí (125), que transcriu la correspondència entre Alcover i Garcia Girona respectant l'escriptura original dels autors.

unitari per al conjunt de la llengua catalana. D'altra banda, i de manera complementària, va fomentar la singularitat del moviment renaixencista valencià respecte de la resta de la Renaixença.

4. Illes Balears

Les minories il·lustrades, generalment lligades a les de Catalunya, van acceptar aquests postulats filològics amb molt poques excepcions, gràcies a prohoms com Marià Aguiló, el seu amic i cosí Tomàs Forteza i Antoni M. Alcover, deixeble d'ambdós. Aguiló feia servir els noms "català" i "llengua catalana" com, per exemple, es pot observar en dos parlaments públics realitzats als Jocs Florals de Barcelona. En el primer, que és el discurs de gràcies del certamen de 1862, es refereix amb els noms "la materna llengua catalana" (1862, 145) i "idioma català" (1862, 146); i en el segon, que és el discurs presidencial de 1867, empra "llengua catalana" en dues ocasions (1867, 31, 33). Ara bé, Massot i Muntaner adverteix que

això no vol dir que Aguiló no usés el terme "mallorquí" a la seva correspondència familiar, ni que en les cartes de la seva joventut parlés de "lemosín" i fins i tot s'inventés el verb "lemosinizar" quan va començar a estudiar els manuscrits catalans medievals (82).

En el cas de Forteza, l'any 1886 publica l'article "Observaciones generales sobre la lengua materna" en el qual defensa l'ús del nom "català" per a al·ludir al conjunt de la llengua catalana:¹⁵

Reivindicado el título de lengua al habla que los cruzados de D. Jaime importaron con el evangelio á las Baleares y á Valencia, falta todavía discutir su nombre. Con intención me he valido hasta aquí de perífrasis para nombrarla; catalana suele llamarse, mas sin dificultad podría admitirse cualquier otro nombre que *unánimes* le diesen los que con amor la cultivan. Catalana es por el origen y la historia: en *pla català* escribía su delicioso poema fra Anselm Turmeda, quien era indudablemente mallorquín; en *llengua catalana* decia escribir más de un autor de los que se hallan reseñados en la Biblioteca de autores Baleares de Bover; y nadie osaría negar el título de catalana a la Crónica de Muntaner que era, según el mismo afirma, *ciutada de Valencia*. Una tradición infundada la apellida, no obstante, lemosina; y los valencianos, con excesivo recelo quizás, se aferran á esta denominación, que de común acuerdo rechazan las deducciones de la filología y la verdad histórica. Llámesele sin embargo lemosina, con tal que no arguya este título una derivación del dialecto de Limoges, que sería a todas luces falsa: apellídesela catalana, con tal que esta palabra no suponga preponderancia ó exclusivismo: invéntese, si se quiere, otro nombre comprensivo de los pueblos que la hablan y de los hijos que la estiman; que puesto que *le nom ne fait rien à la chose*, nuestra lengua no ha de perder por eso ni su riqueza y galanura, ni ninguno de los preciosos joyeles que la avaloran. Sea el que fuere el nombre que se la dé, brillarán en los cuarteles de su escudo los timbres de las provincias que la conservan, y formarán su aureola todos los nombres gloriosos que enriquecen su historia literaria (Forteza 1915, 10*-11*).

Un text aclaridor que finalitza amb la següent defensa de la unitat lingüística entre balears, catalans i valencians:

¹⁵ Els citem de la introducció a la *Gramática de la Lengua Catalana* (1915).

ni Cataluña puede renunciar á Llull, ni Mallorca á Ausias March, ni Valencia á Verdaguer. Sigamos llamándola catalana; cualquiera otra denominación envolvería ingratitud e injusticia (1915, 11*).

En el cas d'Antoni M. Alcover, en la *Lletra de convit* no es posiciona entre els noms “llemosí” i “català” per a designar el conjunt de la llengua catalana i els empra indistintament: “la llengua parlada a Mallorca i parlada actualment, sinó de la llengua qui amb lo nom de llemosina o catalana és coneguda i famosa dins el món literari des del segle XII”. En l'exemple següent, Alcover tria el nom unitari:

d'aquesta llengua del bressol i del darrer sospir, d'aquesta llengua del cor, d'aquesta llengua estimadíssima, amb totes les seues varietats del Rosselló, Catalunya, Balears i València, amb totes les seues evolucions i creixences del segle XI ençà; de la gran llengua catalana entesa així, ha d'esser el diccionari que volem fer, que anam a començar (2003, 31);

Tanmateix, com hem dit adés, en la *Lletra de Convit* no fa prevaldre cap nom per a la llengua en la seua totalitat: “a tots els qui parlen, a tots els qui estimen aquesta llengua, diguem-li mallorquina, catalana, valenciana, llemosina, rossellonesa (pel nom no ens havem de desavenir)” (2003, 138). La seua és una posició ambivalent. De fet, uns mesos després —concretament al mes de febrer de 1902— afirma que la llengua catalana no s'havia d'anomenar llemosina. Ja en el títol de l'article, Alcover es pregunta: “¿Per que deim Diccionari català y no llemosí ni mallorquí?”¹⁶

Alcover comença argumentant que

A Mallorca n'hi ha que tenen com a por del nom de *català* que donam a n-el Diccionari, y s'estimarien mes que li diguésem *mallorquí*; mentres devers el reïne de València no les faria gràcia aquest nom, ni los ne deu fer gaire aquell, perquè voldrien que li diguésem *llemosí*. En camvi a Catalunya n'hi ha que tenen por que no surte *mallorquí* en lloch de *català*.

Aquestes pors y rezels, nos sap greu haverho de dir, demostren poca reflexió o poca conexensa de la nostra llengua, y que n'hi ha que no se son ficsats en lo que diuen ben clar y llampant els dos primers capítols de la *Lletra de Convit*.

El Diccionari que volem fer, es de la llengua que's parla a Catalunya, Rosselló, illes Balears y reïne de València. La llengua que's parla a n-aquests territoris ¿es o no la metexa? Si me deis que no, no'n parlem pus: no es per vosaltres qu'hem escrita la *Lletra de convit*; no es per vosaltres que feim aquest BOLLETÍ. No volem perdre'l temps discutint amb gent que nega l'evidencia. Ara si regonexeu que es la metexa llengua, haureu de convenir que no pertoca dirli *llemosina* ni *mallorquina*, sino *catalana* (1902a, 35-36).

Al seu parer, per què no escau anomenar-la llemosina?

No pertoca dirli *llemosina*, porque el *llemosí* es la branca de la *llengua d'oc* que's parlava y's parla dins el *Limousin*, regió de devora Poitiers, qui te per capital Limoges, dins el cor de França. Y si devers el sigle XIII qualcú donà el nom de llemosí a les diferents branques de la llengua d'Oc, fou per la preponderancia que alguns grans escriptors d'aquella regió donaren a n-el seu llenguatge entre'ls altres germans del Migdia de França, preponderancia que fou de ben curta durada. ¿Vengué la nostra llengua del *Limousin*? ¿Qui s'atrevirà a

¹⁶ Tal com indica Rafanell (2006, 829), aquest mateix article també es va publicar setmanes després, amb el mateix títol i contingut, a *La Veü de Catalunya* (1902b) i *La Almudaina* (1902c).

sostenirho? ¿Qui no sap qu'es tan antiga a Catalunya francesa y a Catalunya espanyola com el llemosí de la regió de Limoges? ¿Per quines cinch centes, donchs, li hem de dir *llemosina*? (1902a, 36).

Una vegada aclarit que no pot anomenar-se llemosina, és el torn dels noms “mallorquí” i “mallorquina:”

¿Hi haurà més motiu per dirli *mallorquina*? En cap manera. Ni la filologia, ni l'història, ni la geografia autorisen tal denominació, si amb ella pretenim expressar qualque cosa mes qu'una varietat dialectal del català, si amb ella volem anomenar d'una manera completa y exclusiva la llengua que parlam. ¿No seria una beneitura sostenir que tal llengua no es la metexa que's parla a Catalunya, a n-el reine de València y a n-el Rosselló? ¿Quin motiu hi ha perque hage de prendre el nom de la nostra illa y no d'aquestes altres regions? ¿Es Mallorca la mes gran? ¿Se propagà la llengua d'aquí a n-aquelles? Aont treu cap donchs tal pretensió? (1902a, 36).

Aleshores, quines són les raons per les quals se l'ha d'anomenar “catalana”?

Perque comensà a parlarse a Catalunya, de Catalunya se va estendre a les Balears y reines de València y Múrcia y a les demás regions aontsevulla l'han parlada; y Catalunya espanyola y Catalunya francesa encara son avuy el territori mes gran que la parla. ¿Aont era el *mallorquí* y el *valencià* abans de conquistar el gran Rei En Jaume Mallorca y València? ¿Que hi havia cristians a una banda y altre som se feu la conquesta? No serien gaire, sobre tot a Mallorca. Al manco els monuments històrics no ho comproven. ¿Quina llengua parlaven aquells cristians? Quant es treguen monuments coetanis, autèntichs, feents, aont cónst que parlaven la metexa llengua en que estan escrits els monuments immediatament posteriors a la conquesta de les dues regions y que's conserven dins els arxius de les metexes; fins que'ns presentin proves y arguments d'aquesta naturalesa, y no pures suposicions y afirmacions gratuïtes y arbitràries, com fins avui; seguirem professant com a cosa evident que a Mallorca y València reberen la seva llengua de Catalunya, y per consegüent el *mallorquí* no es més qu'el català que's parla a Mallorca, y el *valencià*, com el rossellonès y el català oriental y l'occidental, altres tantes variedats de la única y metexa llengua, que per les raons apuntades anomenam *catalana*, variedats que no alteren ni desfàn l'unitat de dita llengua, com no altaraven ni desfeien la de la opulentíssima y gloriosíssima llengua grega els quatre dialectes que la constituïen (1902a, 36-37).

La qüestió del nom de la llengua, tal com l'exposa Alcover al febrer de 1902, sembla tancada: “Amb aquestes breus indicacions creim que queden engrunats y fets pols els escrúpols de mallorquins y valencians sobre el nom de llengua catalana” (1902a, 37). Ara bé, en aquells anys Alcover considerava que el català formava part del diasistema occità, fet pel qual també feia servir el nom llengua d'Oc per a esmentar aquesta llengua en el seu conjunt. Un exemple és la crònica d'un acte públic a Balaguer que apareix el mateix any 1902 a *La Veu de Catalunya*, en el qual “Designaré la formació de la llengua d'Oc, la que'n oferí set o vuit d'altras, com el gascó, 'l provensal, catalá, etc., y que de totas ellas la més predominant fou la catalana” (1902d, 2). Aquesta confusió que Alcover mantenia aleshores sobre la identitat de la llengua catalana el devia induir a contradir-se amb l'article publicat en febrer de 1902 al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (1902a) pel que fa al nom de la llengua, ja que

només uns mesos més tard tornava a referir-se a la llengua catalana amb els noms llengua d'Oc i llemosina: “la meteixa llengua, anomenada *d'Oc, llemosina o catalana*” (1903, 256).

Certament, l'actitud d'erudits com Aguiló, Forteza i Alcover fou fonamental per a l'ús i l'acceptació del nom “català” per a designar el conjunt de la llengua compartida amb catalans i valencians. Ara bé, cal no oblidar altres escriptors mallorquins que — com un gran nombre dels valencians — empraven circumloquis i designacions privatives (com “mallorquí” i derivats) per a referir-se a la llengua catalana de l'illa, exemple dels quals és el mallorquí Miquel dels Sants Oliver.

5. Catalunya del Nord, la Franja i l'Alguer

Entre el massís de les Corberes i la serra de l'Albera també s'havia fet servir, per bé que només en cercles erudits, el nom “llemosí” per a esmentar la llengua catalana, però sembla que a l'inici del segle XIX ja havia estat abandonat (Ginebra, 142).¹⁷ Així, l'ús del nom “català” — i el derivat “llengua catalana” — ajudà a acceptar i estendre els postulats de la filologia romànica. Al capdavant, els nord-catalans no deixaren mai de considerar-se popularment catalans i de llengua catalana. Un exemple és Francesc Cambouliu, que l'any 1857 explica a l'*Essai sur l'histoire de la littérature catalane* que l'origen de l'ús d'aquest nom per a referir-se al català medieval es troba en l'admiració que els poetes catalans tenien per la poesia de Ramon Vidal de Besalú i Guilhèm Molinièr, els quals proposaven fonamentar la llengua trobadoresca en el parlar de Llemotges.¹⁸ Cambouliu identifica que Ramon Vidal de Besalú havia estat el primer català a utilitzar el nom “llemosí” per a mencionar a la llengua catalana quan escriu *Las rasós de trobar*, una obra que havia gaudit d'un gran prestigi i d'una gran difusió a Catalunya en època medieval. Ramon Vidal havia ampliat el sentit original del nom “llemosí” com a resultat de l'admiració que sentia per Bertran de Born i Guerau de Bornell, dos dels primers grans trobadors, ambdós originaris de la regió de Llemotges. Al capdavant, la qüestió onomàstica a la Catalunya del Nord ja havia estat superada i no hi havia debat al respecte, com mostra l'escassa publicació de textos amb aquest objecte d'estudi.

Pel que fa a la Franja, el polític i historiador Joaquín Costa publica l'any 1879 una sèrie de quatre articles titulats “El ribagorzano y otros dialectos aragoneses-catalanes y catalanes-aragoneses” al *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, on estudia la situació lingüística de les comarques de la Ribagorça i la Llitera i es refereix a la llengua catalana amb el nom “catalán,” encara que no justifica l'ús d'aquest nom ni bandeja l'ús d'altres denominacions. Tanmateix, sembla que en aquest període els franjolins abandonen el terme “català” per designacions que intenten amagar la identitat catalana de la llengua, com el qualificatiu “xapurriau” i els circumloquis “lenguaje indefinido” i “lenguaje antiguo del país.”¹⁹ Un fet que cal relacionar amb l'incipient procés

¹⁷ Vegeu Bec (78).

¹⁸ El text original de Cambouliu (35) diu: “Raymond Vidal et Guillaume s'accordaient à préconiser le dialecte limousin, comme le plus propre à trouver vers et chansons. Les Catalans, qui avaient traduit de bonne heure la *Dreita manera de trobar* et les *Leys d'amors*, firent tous leurs efforts pour se conformer à cette prescription. Ils se jetèrent sur le dialecte recommandé par les maîtres, et lui firent de si larges emprunts qu'ils purent croire un moment qu'ils avaient réussi à le parler exclusivement. Leur illusion à cet égard alla jusqu'à leur faire donner à leur langue, ainsi enrichie et perfectionnée, le nom même de *langue lémosine*. Du reste, les cancioneros castillans et portugais de la même époque, tout bigarrés de mots provençaux, attestent que la recommandation de Raymond Vidal et de Guillaume Molinier avait été prise au sérieux dans toute la péninsule. La vérité est pourtant que, malgré la vogue dont il jouit, le dialecte limousin ne passa point les Pyrénées et qu'on continua de parler catalan en Catalogne, et castillan en Castille.”

¹⁹ Vegeu Monclús i Quintana (198-199) per a més informació.

nacionalitzador que es viu a Catalunya, del qual els franjolins se n'autoexclouen per por de ser titlats de traïdors a Aragó.

Finalment, a l'Alguer cal esmentar el cas del músic i poeta Joan Pais, que entre 1899 i 1902 escriu la *Grammatica del dialetto moderno d'Alghero*, publicada pòstumament per Pasqual Scanu el 1970 amb el títol *Gramàtica algueresa*. L'any 1902, Pais reconeixia que es tractava d'una empresa difícil per la manca de materials filològics amb què comptava i, d'altra banda, afirmava que l'objectiu del seu ambiciós projecte era

purgà'lu nostru dialeto més que puguem y de acustarlu a la llengua mara, la catalana. Això, però, mus rasixi difícil per mancanza de una bona gramàtica catalana que cuntengui la sintassi y de un bon diccionari de la llengua materna.²⁰

Anys després, concretament l'1 de setembre de 1906, Pais envia una carta a l'escriptor català Josep Aladern, fundador i director de la revista *Catalònia*. Unes setmanes més tard, Aladern publica la lletra esmentada en què Pais afirma: “jo hauria volgut especialment escriure unes quantes notes sobre la utilitat y necessitat de l'unitat de [...] la llengua catalana” (1906, 6a). I, tot, seguit es pregunta

¿Perqué no se reuneix una academia que amb la publicació de una bona gramàtica y un bon diccionari dongui unitat a la llengua dels nostros majors y la purguin de totes les improprietats, de les quals l'han assoterrada'ls galicisants, castellanisants é italianisants? (1906, 6a)

És a dir, Pais es refereix a l'alguerés amb el sintagma “lu nostru dialeto,” mentre que per al conjunt de la llengua emprà “la llengua catalana.”

6. Conclusions

El debat onomàstic que es produeix en aquest període és —d'una banda— fruit de l'abandonament del nom “llemosí” per a designar el conjunt de la llengua catalana, que inicialment es produeix a la Catalunya del Nord a principis del segle XIX, des d'on s'estén al conjunt de la catalanofonia. Primer a Catalunya —en les dècades de 1850 i 1860—, i després a les Illes Balears i al País Valencià.

Pel que fa a Catalunya, amb la restauració dels Jocs Florals de Barcelona el 1859, els catalans erigien una plataforma que els permetia prescindir del tradicional llemosinisme onomàstic pel fet que ja disposaven d'uns referents propis, nacionals i nacionalitzadors. Així, amb l'acceptació dels postulats de la filologia romànica, els catalans deixen d'emprar la denominació “llemosí” perquè les seues aspiracions identitàries convergeixen amb el nom del territori (Catalunya), el gentilici (catalans) i el nom de la llengua (català).

A les Illes Balears, l'actitud d'erudits com Aguiló, Forteza i Alcover fou fonamental per a l'ús i l'acceptació del nom “català” per a designar el conjunt de la llengua compartida amb catalans i valencians. Ara bé, també hi ha altres escriptors mallorquins que empen circumloquis i designacions privatives (com “mallorquí” i derivats) per a referir-se a la llengua catalana de l'illa, exemple dels quals és el mallorquí Miquel dels Sants Oliver. Una situació semblant és la de l'Alguer, on s'accepta del nom “català” per a designar el conjunt de la llengua catalana, alhora que on empraven circumloquis com “lu nostru dialeto” per a citar l'alguerés.

Altrament, al País Valencià hi ha una certa resistència a aquest canvi i el llemosinisme onomàstic perdura pràcticament fins al congrés de 1906, ja que molts

²⁰ Transcrivim el text d'Armangué (69), que el reproduïx.

escriptors i erudits valencians continuen emprant el nom “llemosí” —i els seus derivats— per a designar el conjunt de la llengua catalana no només per a referir-se a la llengua antiga —com ja passava des del segle XVI— sinó també per a la llengua coetània, sobretot en la lírica cultista. A més, l'esmentat abandonó del nom “llemosí” per a referir-se al conjunt de la llengua catalana, que es produeix a la resta de territoris de parla catalana, coincideix al País Valencià amb l'augment de les designacions privatives perquè les aspiracions identitàries de la major part dels valencians convergeixen amb el nom del territori (València, regne de València, País Valencià), el gentilici (valencians) i el nom de la llengua (valencià). Una situació semblant es produeix a la Franja, on els escriptors i erudits d'aquest període abandonen el terme “català” per designacions que intenten amagar la identitat catalana de la llengua, com el qualificatiu “xapurriau” i els circumloquis “lenguaje indefinido” i “lenguaje antiguo del país.”

En definitiva, així s'explica que només una minoria d'escriptors i erudits valencians d'aquest període justifiquen el llemosinisme onomàstic amb suposats arguments filològics. És el cas de Rafael Ferrer i Bigné, Josep M. Bonilla i Francesc Vilanova i Pizcueta. Tanmateix, la resta opten majoritàriament per abandonar les denominacions llemosinistes i es decideixen per designacions privatives, sense qüestionar la unitat de la llengua.

Al capdavall, en moltes ocasions la qüestió de noms amaga la *questione della lingua*, sempiterna polèmica entre els partidaris de la llengua culta —que anomenaven “llemosí”— i els seguidors de la llengua col·loquial —que anomenaven “valencià,” “mallorquí” i “català que ara es parla”—; nom, aquest darrer que també trobem en alguns textos valencians amb l'expressió sinònima “valencià que ara es parla,” bé que en el cas valencià amb una presència menor pel fet que aquest debat sol manifestar-se amb el mot “llemosí” enfront de “valencià.”

Obres citades

- Aguiló, Marià. “Discurs del senyor —, altre dels mantenedors.” En *Jochs Florals de Barcelona en 1862*. Barcelona: Salvador Manero, 1862. 145-149.
- . “Discurs Del Senyor President del Consistori —, Mestre en gay saber.” En *Jochs Florals de Barcelona en 1867. Any IX de sa restauració*. Barcelona: Alvar Verdager, 1867. 27-40.
- Alcover, Antoni Maria. “¿Per que deim Diccionari català y no llemosí ni mallorquí?” *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* 3 (1902a): 35-38.
- . “¿Per que deim Diccionari català y no llemosí ni mallorquí?” *La Veu de Catalunya* (20/3/1902b): 2.
- . “¿Per que deim Diccionari català y no llemosí ni mallorquí?” *La Almudaina* (4/3/1902c): 1.
- . “Questions de llengua y literatura catalana.” *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* 15 (1903): 209-556.
- . *Diccionari de la Llengua Catalana. Lletra de convit*. Palma: Moll, 2003 [1a ed. 1901].
- Archilés, Ferran. “La Renaixença al País Valencià i la construcció de la identitat regional.” *Anuari Verdager* 15 (2007): 483-519.
- Armangué, Joan. *Represa i exercici de la consciència lingüística a l’Alguer*. Dolianova: Grafica del Parteolla, 2006.
- Bec, Pèire. *La llengua occitana*. Barcelona: Edicions 62, 1977 [1a ed. 1963].
- Bernat i Baltrons, Francesc. “La singularització de les llengües en els inicis de la lingüística: el cas català.” En Departament de Lingüística General ed. *Actes del VII Congrés de Lingüística General*. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 2006.
- . “La relació entre el català i l’occità a l’obra de Manuel Milà i Fontanals.” En *Actes del catorzè Col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2010, vol. 3. 85-95.
- . “La crisi del llemosinisme a la Catalunya del vuit-cents.” En Aitor Carrera & Isabel Grifoll eds. *Occitània en Catalonha: de tempses novèls, de novèlas perspectives. Actes de l’IXen Congrés de l’Associacion Internacionala d’Estudis Occitans*. Barcelona/Lleida: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya/Diputació de Lleida/Institut d’Estudis Ilerdencs, 2017, 315-325.
- Bofarull, Antoni. *Historia del rey de Aragon D. Jaime I, el Conquistador*. Barcelona: Sra. Viuda é hijos de Mayol, 1848.
- . “La lengua catalana.” *Diario de Barcelona* (1-8-1854): 5506-5508.
- . *La lengua catalana considerada históricamente. Discurso leideo en la sesion pública inaugural de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, el dia 8 de noviembre de 1857*. Barcelona: Jaime Jeps y Ramon Villegas, 1858.
- Cambouliu, Francesc. *Essai sur l’histoire de la littérature catalane*. Paris: Durand, 1857.
- Chiner, Jaume. “Qüestions filològiques i literàries en un epistolari de Pasqual Boronat i Barrachina amb A. Rubió i Lluch, Roc Chabàs i M. Menéndez y Pelayo.” En *Miscel·lània Germà Colón*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1995, Vol. 4. 181-195.
- Costa, Joaquín. “El ribagorzano y otros dialectos aragoneses-catalanes y catalanes-aragoneses.” En Eloy Fernández Clemente ed. *Estudios sobre Joaquín Costa*. Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza, 1989. 387-400.
- Cucó, Alfons. *El valencianisme polític 1874-1939*. Catarroja: Afers, 1999 [1a ed. 1971].

- Escriu, Josep. *Diccionario valenciano-castellano*. València: J. Ferrer de Orga, 1851.
- Ferrando, Antoni. “Percepció i institucionalització de la norma lingüística entre els valencians: panorama històric (1238-1976).” En Antoni Ferrando & Miquel Nicolás eds. *La configuració social de la norma lingüística a l’Europa llatina*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2006. 189-251.
- Ferrando, Antoni & Nicolás, Miquel. *Història de la llengua catalana*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 2011.
- Ferrer i Bigné, Rafael. *Estudio histórico-crítico sobre los poetas valencianos de los siglos XIII, XIV y XV*. València: José Rius, 1873.
- Forteza, Tomàs. “Observaciones generales sobre la lengua materna.” *Museo Balear* 2a època, tom 3 (1886): 295-296.
- . *Gramàtica de la Lengua Catalana*. Palma: Escuela Tipogràfica Provincial, 1915.
- Gimeno Betí, Lluís. *Mossèn Alcover i les comarques centrals del territori lingüístic (Correspondència epistolar amb mossèn Joaquim Garcia Girona)*. Barcelona: Curial/Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2004.
- Ginebra, Jordi. “Renaixença catalana i llengua occitana. A propòsit d’Antoni de Bofarull.” En Antoni Maria Badia Margarit & M. Camprubí curs. *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Tolosa de Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1989, vol. 1. 141-158.
- Guinot, Salvador. “Don Lorenzo Matheu y Sanz.” *Ayer y Hoy* vol. 2 (1903): v-xxi.
- Hervás y Panduro, Lorenzo. *Catalogo delle lingue conosciute*. Cesena: Gregorio Biasini, 1784.
- Jorba, Manuel. *L’obra crítica i erudita de Manuel Milà i Fontanals*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1989.
- Llorente, Teodor. “La lengua lemosina.” *Las Provincias* (25-8-1868): 2ab.
- Martí-Badia, Adrià. “Els postulats de la filologia romànica internacional sobre l’origen, la identitat i el nom de la llengua catalana (1806-1906)” *Scripta* 13 (2019a): 60-80.
- . “Convergències i divergències entre renaixencistes valencians i catalans al voltant de la llengua i la identitat (1858-1906)” En Vicent J. Escartí ed. *Nunc dimittis. Estudis dedicats al professor Antoni Ferrando i Francés*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2019b. 319-332.
- Martínez Aloy, Josep. “Formación de los apellidos lemosines.” *Revista de Valencia* (1-2-1881): 153-167.
- Massot i Muntaner, Josep. *Els mallorquins i la llengua catalana. Segles XIII-XXI*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2018.
- Milà i Fontanals, Manuel. “Documentos literarios en antigua lengua catalana.” *Diario de Barcelona* (13-1-1858): 347-350.
- . *Memoria acerca de los dialectos de la lengua de Oc, es decir, del galo meridional y del catalán*. Manuscrit. Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1859.
- . *De los trovadores en España. Estudio de lengua y poesía provenzal*. Barcelona: Imprenta de Magriñá y Subirana, 1861.
- . “Límites de las lenguas románicas.” *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* (5-7-1877): 197a-201b.
- . “Estudios sobre los orígenes y formación de las lenguas romances y especialmente de la provenzal.” En *Obras Completas*. Barcelona: Álvaro Verdaguer: 1894, tom 4. 75-125.

- Miret i Sans, Joaquim. "Dos siglos de vida académica." *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 69 (1918): 305-362.
- Monclús, Joaquim & Quintana, Artur. "El català a l'Aragó." En Antoni Ferrando ed. *Segon Congrés Internacional de la llengua catalana*. València/Barcelona: Institut de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, vol. 8. 3-18.
- Montoya, Brauli. *Aproximació a la història social de la llengua catalana*. València/Alzira: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Bromera, 2018.
- Nebot i Pérez, Josep. *Apuntes para una gramática valenciana popular*. València: Ripollés, 1894.
- Oliver i Estellés, Benvingut. *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*. Madrid: Miguel Ginesta, 1876, vol. 1.
- Pais, Joan. "Una lletra d'En País." *Catalònia. Revista literària setmanal* 14 (1906): 6a. ---. *Gramàtica algueresa*. Pasqual Scanu cur. Barcelona: Barcino, 1970.
- Perales, Joan Baptista. *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*. Valencia/Madrid: Terraza, Aliena y Compañía, 1880, vol. 3.
- Pers i Ramona, Magí. *Historia de la lengua y literatura catalana*. Barcelona: José Tauló, 1857.
- Puig i Torralva, Josep Maria. "Revista del passat any." *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1881* (1880): 12-16. ---. "En Constantí Llombart. Apunts biografichs." *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1882* (1881): 145-157.
- Querol, Vicent Venceslau. *Rimas*. València: J. Domenech, 1877. ---. *Rimas*. Madrid: Manuel Tello, 1891 [2a ed.].
- Rafanell, August. *Un nom per a la llengua. El concepte de llemosí en la història del català*. Vic: Eumo, 1991a. ---. "El llemosinisme valencià a la darrerria del segle XIX." *Caplletra* 11 (1991b): 35-50. ---. *La il·lusió occitana*. Barcelona: Quaderns Crema, 2006. 2 vols.
- Roca, Rafael. *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2007.
- Ruiz de Lihory, Josep. *La música en Valencia. Diccionario biográfico y crítico*. València: Domenech, 1903.
- Simbor, Vicent. "La Renaixença al País Valencià." *Caplletra* 4 (1988): 9-44.
- Solà, Joan. *Episodis d'història de la llengua catalana*. Barcelona: Empúries, 1991.
- Vignau, Vicent. *La lengua de los trovadores*. Madrid: Joaquin Muñoz, 1865.